

GELENEKSEL VE TAMAMLAYICI/ALTERNATİF TIP UYGULAMALARININ KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dilek KOCABAŐ¹
Dr. Öğr. Üyesi Erdal EKE²
Arş. Gör. Muazez DEMİR³

ÖZET

Geçmişten günümüze gelen bilgi ve tecrübelerin birleşimiyle oluşan geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Çalışma, Isparta ilinde ikamet eden bireylerin geleneksel ve tamamlayıcı tıba yönelik tutumlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 399 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcıların geleneksel ve tamamlayıcı tıpla ilgili görüşlerini, geleneksel ve alternatif tıp kullanım durumlarını ve sosyo-demografik özelliklerini içeren anket formu yüz yüze görüşme tekniği ile katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların %59,4'ü daha önce geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi kullandıklarını, geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullananların %45'i ağrı, %29,8'i hastalık, %12,4'ü kilo verme ve yorgunluk %12,8'i ise diğer amaçlarla kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullananların %65,5'inin bitkisel yöntemleri tercih ettiği, geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımlarında aile ve arkadaş tavsiyesinin etkili olduğunu tespit edilmiştir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerini kullanan katılımcıların neredeyse tamamına yakını bu tür yöntemlerden fayda gördüğünü belirtmişlerdir. Özellikle kronik hastalđı olan ve düzenli ilaç kullanan bireylerde geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$). Çalışmada, bireyi geleneksel ve tamamlayıcı tıba yönlendiren en önemli kaynağın aile ve arkadaş tavsiyesi olduğu tespit edilmiş olup sağlık personelinin de hastaları yönlendirebilmesi açısından geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını icra etmeyen sağlık personelinin eğitilmesinin ve hastaların geleneksel ve alternatif tıp uygulamalarının yararları ve sakıncaları açısından bilgilendirilmesinin topluma fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Tıp, Tamamlayıcı Tıp, Sağlık, Bitkisel Yöntem.

¹Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, dilekkocabas@sdu.edu.tr

²Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, erdaleke@sdu.edu.tr

³Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, muazezdemir@sdu.edu.tr

ABSTRACT

The importance of traditional and complementary medicine practices, which are formed by the combination of the information and experiences that have come from past to present, is increasing day by day. The study aims to reveal the attitudes of the residents of Isparta to traditional and complementary medicine. For this purpose, 399 participants were reached by convenience sampling method. A questionnaire containing participants' traditional and complementary views, traditional and alternative medicine use, and socio-demographic characteristics was administered by face-to-face interview technique. 59,4% of the participants included traditional and complementary medicine, 45% used traditional and complementary medicine, 29,8% had disease, 12,4% had weight loss and fatigue 12% 8 for other purposes. In addition, it has been determined that family and friend recommendations are effective in traditional and complementary medicine uses, in which 65,5% of traditional and complementary medicine users prefer herbal methods. Nearly all participants using traditional and complementary medicine methods reported that they benefited from such methods. The use of traditional and complementary medicine was found to be statistically significant especially for individuals with chronic illness and regular medication use ($P<0.05$). In the study, it has been determined that the most important source of the traditional and complementary medicine is family and friend advice, and it will be helpful to educate the health personnel who do not perform traditional and complementary medical practices and to inform the patients about the advantages and disadvantages of traditional and alternative medicine applications.

Keywords: Traditional medicine, complementary medicine, health, herbal method.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin gelişimine bağlı olarak sağlık, hastalık, teşhis, tanı ve tedavi başta olmak üzere çok sayıda kavramsallaştırma yapılmış, geçmişten günümüze insanların tedavisinde kullanılan çok sayıda yöntem öne çıkmıştır. Bilimsel gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz modern tıp teknolojilerine uzanan değişim ve dönüşüm kronolojisi, bir anlamda ilk insan topluluklarından bugünün toplum yapılarına kadar geçen uzun bir süreci sembolize etmektedir. İşte tam da bu noktada yüzyıllar öncesinde başlayan hastalıklara tanı ve teşhis koyma çabaları ile bu doğrultudaki tedavi uygulamaları, medeniyetten medeniyete ve yaşanan tarihlere bağlı olarak farklılık arz etmiştir. Geleneksel tıp, alternatif tıp ve tamamlayıcı tıp gibi kavramlarla ifade edilen veya toplum nezdinde bilinirliği olan uygulamalar, günümüz modern tıp uygulamalarının dışında yer alan uygulamaları çağrıştırmaktadır.

Modern yaşam kültürünün yaygınlaştığı günümüzde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının her geçen artış gösterdiği ve insanlar arasında rağbet gördüğü gözlemlenmektedir. Özellikle doğal ürünlerin daha iyi ve daha güvenli olduğuna dair insanlar nezdinde oluşan inanç, bu artışın temel gerekçeleri arasında gösterilmektedir.

Ancak diğer taraftan bu kapsamdaki uygulamaların kontrolsüz ve istismara açık olması ile standart kural ve yöntemlere tabi olmaması, toplum sağlığı açısından da bir takım riskleri beraberinde getirmiştir⁴. Bu nedenle geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, sağlık politikaları alanında hem Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ)⁵ hem de ulusal hükümet ve ilgili kurum ve kuruluşların ilgilendiği önemli konular arasında yerini almıştır.

Batı tıbbını destekleyici ve tamamlayıcı yöntemler olarak da ele alınabilen geleneksel ve tamamlayıcı tıp kavramı, genel hatlarıyla bireylerin fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunması, mevcut hastalıklara yönelik tanı koyulması, iyileştirme veya tedaviye ilaveten birey sağlığının pozitif bir seyir izlemesinde de önemli rol oynayan, değişik kültürlerle has teori, inanç ve tecrübeleri baz alan, açıklanabilen veya açıklanamayan bilgi, beceri ve uygulamaların toplamı şeklinde tanımlanabilmektedir⁶.

DSÖ ise konuyla ilgili olarak ikili bir ayrıma giderek, geleneksel tıp ve tamamlayıcı tıp kavramlarını tanımlama yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda DSÖ geleneksel tıbbı, *“açıklanabilir olsun ya da olmasın sağlığı korumak için olduğu kadar, fiziksel ve mental hastalıkların önlenmesi, teşhisi ve tedavisinde de kullanılan; farklı kültürlerle özgü, kuram, inanç ve tecrübeye dayanan bilgi, yetenek ve uygulamaların toplamı”*⁷ olarak tanımlarken; tamamlayıcı tıp ya da alternatif tıp kavramını ise o ülkenin kendi geleneğinin ya da geleneksel ilacın bir parçası olmayan ve baskın sağlık bakım sistemine tam olarak entegre olmayan geniş bir sağlık bakımı uygulamaları dizisini tarif etmek için kullanmaktadır⁸. Bu tanımdan yola çıkarak tamamlayıcı ya da alternatif tıp kavramı tek bir tanım içerisinde verilmesi sebebiyle metin içerisinde bu iki kavram yerine tamamlayıcı tıp kavramı kullanılmıştır.

Süreç içerisinde Dünya Sağlık Örgütü'nün de girişimleri ve düzenlemeleriyle çeşitli ülkelerde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ile ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin 2014-2023 Geleneksel Tıp Stratejileri ile Dünya Sağlık Örgütü, ülkelerin bu alanda düzenleme yapma ve modern sağlık sistemlerini geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları açısından güçlendirmeleri konusunda motive edici bir adım atmıştır⁹.

⁴ TOKAÇ, Mahmut. (2013). “Geleneksel Tıba Akademik Yaklaşım: GETTAM”, <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Kose-Yazilari/341/Geleneksel-tibba-akademik-yaklasim-GETTAM.aspx> (Erişim Tarihi: 15.6.2018), 83.

⁵Geleneksel ve tamamlayıcı tıp konusu önemli bir süredir Dünya Sağlık Örgütü Genel Kurullarının gündeminde yer almaktadır. Geleneksel Tıp Alanında Araştırma ve Eğitimin Geliştirilmesi (1977), Tıbbi Bitkiler (1978), Geleneksel Tıp (1987), Geleneksel Tıp ve Tıbbi Bitkiler (1988), Geleneksel Tıp ve Modern Sağlık Hizmetleri (1989, 1991) başlıkları altında kararların kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca akupunktur ve bitkisel tedavileri içeren çok sayıda raporun yayımlandığı tespit edilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise sırasıyla Geleneksel Tıp Araştırma ve Değerlendirme Metodolojileri Rehberi, Geleneksel Tıp /Alternatif ve Tamamlayıcı Tıbbın Dünyadaki Yasal Durumu ve DSÖ Geleneksel Tıp Stratejisi 2002-2005 başlıklı dokümanların kamuoyu ile paylaşıldığı belirlenmiştir (Tokaç, 2013).

⁶Sağlık Bakanlığı, Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı, “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Nedir?”, <http://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html> (Erişim Tarihi: 12/06/2017).

⁷ World Health Organization, “Traditional, Complementary and Integrative Medicine”, <http://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/about/en/> (Erişim Tarihi: 15.6.2018).

⁸ World Health Organization, “Traditional, Complementary and Integrative Medicine”, <http://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/about/en/> (Erişim Tarihi: 15.6.2018).

⁹ World Health Organization, “Traditional, Complementary and Integrative Medicine”, <http://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/about/en/> (Erişim Tarihi: 15.6.2018).

Türkiye’de 2011 yılında yayımlanan 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları kapsamında hukuki bir adım atılmıştır. Bu kapsamda ilgili düzenleme içerisinde Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ile ilgili düzenleme yapılması, sağlık beyanı ile yapılacak her türlü uygulamalara izin verilmesi ve denetlenmesi ile düzenleme ve izinlere aykırı faaliyetleri ve tanımların durdurulması bağlamında görev verildiği belirlenmiştir¹⁰.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıpla ilgili bir diğer hukuki adım, 2014 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği’nin yayımlanması ile gerçekleşmiştir. İnsan sağlığına yönelik geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulama yöntemlerinin belirlenmesi, bu yöntemleri uygulayacak kişilerin eğitilmesi ve yetkilendirilmesi ile bu yöntemlerin uygulanacağı sağlık kuruluşlarının çalışma usul ve esaslarının düzenlenmesi amacıyla çıkarılan bu yönetmelik, geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının yapıldığı kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişilere ait sağlık kuruluşları ve bu kuruluşlarda yöntemleri uygulayacak kişileri kapsam içerisine almıştır¹¹. Ayrıca ilgili yönetmelik ekinde *hipnoz, sülük uygulaması, homeopati akupunktur, apiterapi, fitoterapi* başta olmak üzere kabul edilen geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları sıralanmıştır¹².

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ile ilgili bir başka husus, bu uygulamaların kimler tarafından yapılabileceği sorunudur. İlgili yönetmelik bu soruna açıklık getirmiş ve bu uygulamaların, Sağlık Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş ünite ile uygulama merkezlerinde ve ilgili alanda “uygulama sertifikası” bulunan tabip ve sadece diş hekimliği alanında olmak üzere diş tabibi tarafından yapılabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları alanında temel eğitimi bulunan sağlık meslek mensuplarının da merkez ve ünitelerde sertifikalı tabiplere uygulamada yardımcı olabilecekleri belirtilmiştir¹³.

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de geçmişi çok eskilere dayansa da mevzuat açısından ayrı hukuki düzenlemelere konu olması yakın tarihlere dayanan geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, hem halk sağlığı açısından hem de tedavi edici sağlık hizmetleri açısından son yıllarda sürekli tartışma konusu olan ve bireyler tarafından nispeten ilgi gören bir kapsama sahiptir. Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği kapsamında Türkiye genelindeki 18 üniversitede Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Merkezi’nin açıldığı ve 480 adet Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Ünitesi’nin hizmete girdiği kamuoyu ile paylaşılmıştır.

¹⁰663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmî Gazete Tarihi: 2.11.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28103 (Mükerrer), Madde 8/ğ.

¹¹Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 27.10.2014, Resmi Gazete Sayısı: 29158, Madde 1-2.

¹²Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 27.10.2014, Resmi Gazete Sayısı: 29158, Ek 3.

¹³Geleneksel Ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 27.10.2014, Resmi Gazete Sayısı: 29158, Madde 9.

Ayrıca yine bu yönetmeliğin icra edilmesi kapsamında 15 uygulama alanında yaklaşık 4 bin 954 hekime sertifika verildiği belirtilmiştir¹⁴. Bahsedilen bu göstergeler, Türkiye’de geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına son dönemde gösterilen önemin ve ilginin somutlaşması açısından fikir vermektedir.

Özellikle bu konudaki en önemli adımlardan birisi, 19-22 Nisan 2018 tarihlerinde Sağlık Bilimleri Üniversitesi ortaklığı ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) iş birliğiyle, Cumhurbaşkanlığı himayesinde "Medeniyetlerin Beşiğinde Anadolu Tıbbı" sloganıyla, Türkiye’de ilk kez Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Kongresi’nin düzenlenmesidir. Bu kongre kamu politikası açısından Türkiye’de devlet nezdinde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir¹⁵. Bu bağlamda geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının toplum nezdindeki bilinirliği, kullanım düzeyi ve kullanım amaçlarının ne/neler olduğu sorularından yola çıkılarak mevcut durumun tespit edilmesi amacıyla araştırma yapılması planlanmıştır.

1. METODOLOJİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Isparta il merkezinde ikamet eden bireylerin geleneksel ve tamamlayıcı tıpla ilgili tutumlarını saptamak ve bu tutumların demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koymaktır.

1.2. Evren ve Örneklem

Isparta il merkezinde ikamet eden bireylerin tamamı çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü %95 güven aralığı %5 hata payı ile 384 olarak belirlenmiştir. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 399 katılımcıya ulaşılmıştır.

1.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket, literatürde yer alan sorulardan yararlanılarak hazırlanmış ve yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Anketin ilk kısmında 3’lü likert türünde sorular, ikinci kısmında geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı ile ilgili sorular son kısmında ise demografik sorular yer almaktadır.

¹⁴ Anadolu Ajansı, “30 Ülkeden 'Geleneksel Tıp' Uzmanları Türkiye’de Buluşacak”, <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/30-ulkeden-geleneksel-tip-uzmanlari-turkiyede-bulusacak-/1077911> (Erişim Tarihi:15.6.2018).

¹⁵ Anadolu Ajansı, “30 Ülkeden 'Geleneksel Tıp' Uzmanları Türkiye’de Buluşacak”, <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/30-ulkeden-geleneksel-tip-uzmanlari-turkiyede-bulusacak-/1077911> (Erişim Tarihi:15.6.2018).

1.4. Veri Analiz Yöntemi

Veriler, SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anketten elde edilen puanlar frekans ve yüzde hesaplama yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel analizlerde çapraz tablo analizi aracılığıyla Ki-kare testi kullanılmış, $p < 0.05$ değerleri anlamlı kabul edilmiştir.

2. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmaya dâhil olan katılımcıların demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Medeni Hal	Frekans	Yüzde
Erkek	112	28,2	Evli	128	32,1
Kadın	285	71,8	Bekâr	259	64,9
			Diğer	12	3,0
Yaş			Gelir (TL)		
<25	217	54,4	< 2000	133	40,2
25-35	45	11,3	2000 - 3000	104	31,4
35<	137	34,3	3000 <	94	28,4
Meslek			Öğrenim Durumu		
Ev hanımı	33	8,6	İlkokul	53	13,3
Öğrenci	198	51,4	Ortaokul	16	4,0
Emekli	28	7,3	Lise	77	19,3
İşçi	61	15,8	Ön lisans	27	6,80
Memur	48	12,5	Üniversite	221	55,5
Esnaf	17	4,4	Lisansüstü	4	1,0
İkamet Durumu			Kronik Hastalık		
İl merkezi	297	75,4	Var	58	14,7
İlçe merkezi	63	16	Yok	336	85,3
Köy	34	8,6			
Sosyal Güvence			Düzenli İlaç Kullanımı		
Bağ-Kur	62	15,7	Evet	67	17,1
Emekli Sandığı	67	16,9	Hayır	325	82,9
Sigorta	215	54,3			
Yeşil kart	25	6,3			
Sosyal güvencem yok	27	6,8			

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmaya dâhil olan katılımcıların %71,8’i kadın, %28,2’si erkektir. Katılımcıların % 54,4’ünün 25 yaş altında, %11,3’ünün 25-35 yaş aralığında ve %34,3’ünün ise 36 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Medeni durumlarına bakıldığında katılımcıların yarısından fazlasının (%64,9) bekâr olduğu görülmektedir. Katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında da yarısından fazlasının (%55,5)’nin üniversite mezunu olduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde, %40,2’sinin 2000 TL altı, %31,4’nün 2000-3000 TL arası %28,4’ünün ise 3000 TL ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyal güvence duruma bakıldığında ise %54,3’ünün sigorta, %16,9’sinin emekli sandığı, %15,7’sinin bağ-kur, %6,3’ünün yeşil kart, %6,8’inin ise herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların yarısından fazlasının %51,4’nün öğrenci olduğu ve %75,4’ünün il merkezinde ikamet ettiği ortaya çıkmıştır. Katılımcılara “Kronik bir hastalığınız var mı?” sorusu yöneltildiğinde %85,3’ü “yok”, %14,7’si “var” yanıtını verdiği görülmektedir. Ayrıca, katılımcılara “Düzenli olarak ilaç kullanıyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde %82,9’u “hayır”, %17,1’inin ise “evet” yanıtını verdiği ortaya çıkmıştır.

2.2. Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıbbi Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile ilgili ifadelere vermiş oldukları cevapların frekans dağılımları ve yüzdeleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların İlgili İfadelere Yönelik Tutumları

	İFADELER	Katılan		Katılmayan		Kararsız	
		f	%	f	%	f	%
1	Esas olan tıbbi tedavidir, bu yöntemler tıbbi tedaviye yardımcı olabilir.	313	78,4	31	7,8	55	13,8
2	Bu yöntemler bireylerin tıbbi tedavi almalarını geciktirebilir.	194	48,7	77	19,3	127	31,9
3	Bu yöntemler sadece tedavisi olan basit hastalıklarda kullanılabilir.	209	52,8	90	22,7	97	24,5
4	Bazıları tıbbi tedavi kadar etkilidir.	119	30,4	146	37,2	127	32,4
5	Bu yöntemler sadece tıbbi tedavinin olmadığı durumlarda kullanılabilir.	156	39,5	123	31,1	116	29,4
6	Bu yöntemler için hekime danışmaya gerek yoktur.	56	14,1	288	72,4	54	13,6
7	Bu yöntemler tamamen zararsızdır.	79	19,9	198	50	119	30,1

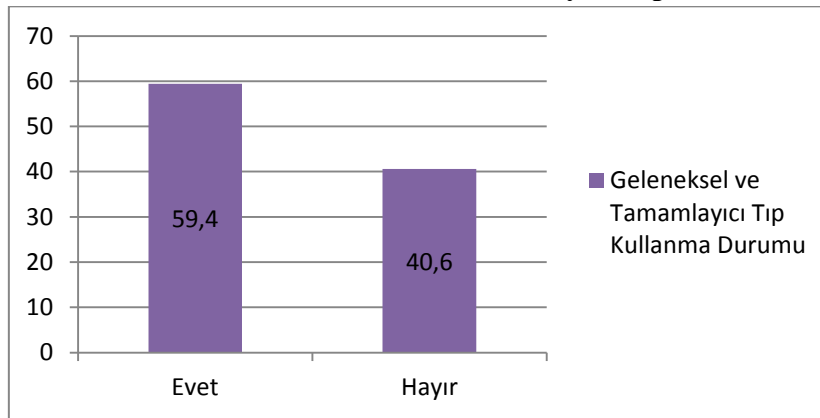
Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunun esas olanın tıbbi tedavi olduğunu, geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinin ise tıbbi tedaviye yardımcı olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu yöntemlerin sadece basit hastalıklarda kullanılabileceği görüşünün katılımcılar arasında hâkim olması, geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinin katılımcılar arasında tıbbi tedaviye yardımcı olarak görüldüğünü destekler niteliktedir.

Tablo 2’de, katılımcıların %72,4’ünün geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı için bir hekime danışılması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Sağlık açısından faydalı olduğu düşünülen hacamat, sülük, kupa/şişe çekme, kaplıca/ılıca gibi geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinin bireyin sağlığını riske atıp atmayacağı hususunda hekime danışmanın faydalı olacağı söylenebilir. Çünkü gerek modern tıbbin kullandığı yöntemlerin, gerekse geleneksel ve tamamlayıcı tıp alanında kullanılan yöntemlerin hepsi farklı düzeyde bireyin sağlığı için risk taşımaktadır.

Her bireyin farklı bir bünyesinin, altta yatan farklı hastalıklarının olabileceğini göz önüne alacak olursak, bireyin var olan tanı konulmamış bir hastalığının, bireyi geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı sırasında riske atabileceği, bu nedenle de bireyler tarafından geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerini kullanmadan önce bir hekime danışmasının gerekli görülmesi normaldir. Araştırmaya katılan katılımcıların yarısının bu yöntemlerin zararının olabileceğini düşünmesi, tamamen zararsız olduğunu düşünen kesimin ise azınlıkta kalması bu görüşü destekler niteliktedir.

Günümüz şartlarında geleneksel ya da tamamlayıcı tıpta yer alan akupunktur ve hacamat gibi bazı yöntemleri Sağlık Bakanlığı hekimlere sertifika vererek hekimler aracılığıyla uygulamaya başlamıştır. Bu uygulamaların hekimlerce yapılması ve bu tür uygulamalara denetim mekanizması getirilmesi bu uygulamaların güvenilirliğini daha da arttıracaktır.

Grafik 1: Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Kullanma Durumu

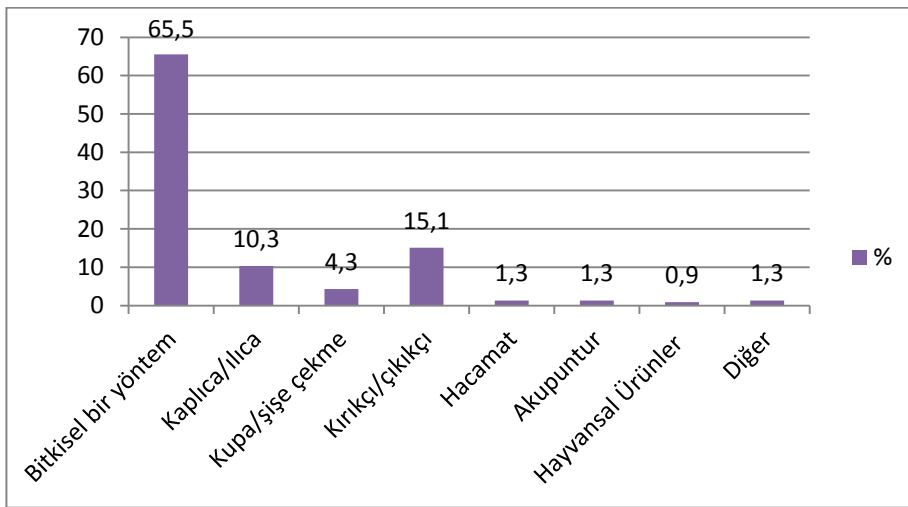


Grafik 1’de araştırmaya dâhil olan katılımcıların yarısından fazlasının daha önce geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullandığı görülmektedir. Katılımcılara geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi hangi amaçla kullandığı sorulduğunda; %45’i “ağrı”, %29,8’i “hastalık”, %12,8’i “diğer” ve %12,4’ü ise kilo verme, yorgunluk amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. “Diğer” yanıtını veren katılımcılar ise “kırık/çıkık” ve “yanık” amaçlı geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi kullandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara “Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanmanızın sebepleri nelerdir?” sorusu yöneltildiğinde katılımcıların %41’i “Faydalı olduğunu düşünüyorum.”, %25,8’i “Tıbbi tedavimi geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile desteklediğini düşünüyorum”, %14’ü “Daha iyi olduğunu düşünüyorum”, %7,9’u “Vücudumun savunma mekanizmasını arttırdığını düşünüyorum”, %3,1’i “Başka bir çözümlüm yok”,

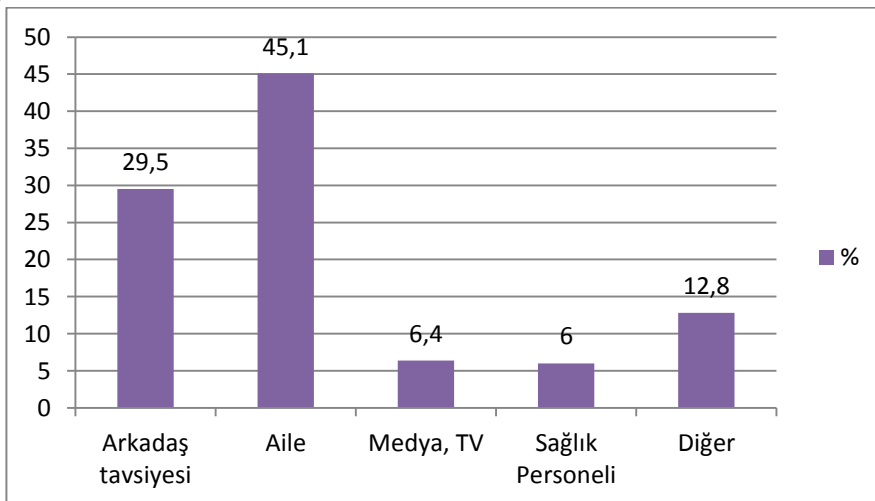
%1,3’ü “Tıbbi tedaviden daha ucuz” ve %7’si “Diğer” olarak yanıtlamışlardır. “Diğer” yanıtını veren katılımcılar “başkaları tarafından önerildiği için” bu yöntemleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Grafik 2: Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıpla İlgili Kullandıkları Yöntemler



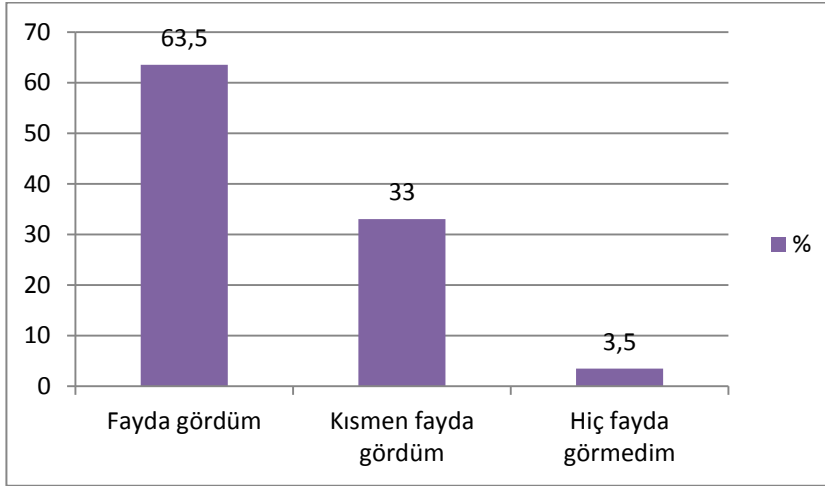
Grafik 2’de, katılımcıların yarısından fazlasının (%65,5) bitkisel yöntemleri yaygın olarak kullandığı görülmektedir. Bitkisel yöntemlerin kolay ulaşılabilir olması ve ucuz olması bitkisel ürünlerin yaygın kullanılmasının sebebi olarak düşünülebilir.

Grafik 3: Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıba Karar Vermesini Etkileyenler



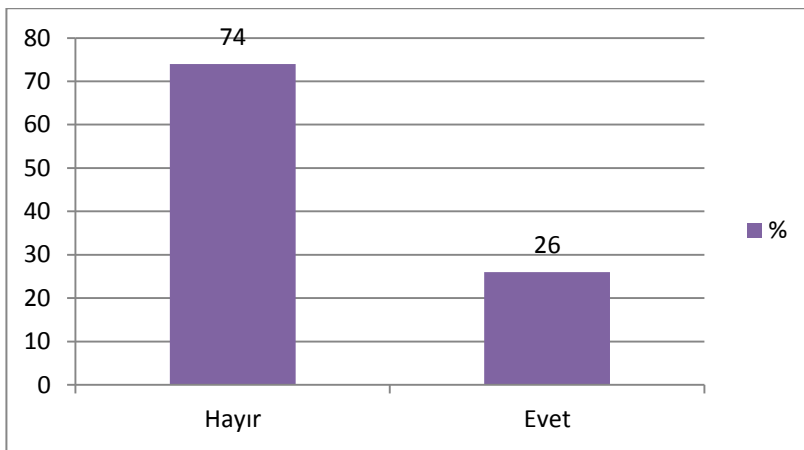
Grafik 3'te katılımcıların yarıya yakını aile tavsiyesi ile geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımına karar verdiği görülmektedir. Arkadaş tavsiyesi katılımcıların karar vermelerinde etkilidir. "Diğer" kısmını oluşturan %12,8'lik kısım ise daha önce geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi kullanmış olup başkalarına tavsiye eden kişileri oluşturmaktadır.

Grafik 4: Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıptan Fayda Durumu



Grafik 4'te katılımcıların tamamına yakınının geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımından fayda gördüğü görülmektedir. Ayrıca katılımcılara "Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımınızdan zarar gördünüz mü?" sorusunu yöneltildiğinde katılımcıların yine tamamına yakını zarar görmedikleri belirtmişlerdir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi daha önce kullanan katılımcıların neredeyse tamamına yakınının kullanımdan memnun olduğu söylenebilir.

Grafik 5: Katılımcıların Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Kullanımınızla İlgili Hekiminizi Bilgilendirme Durumu



Grafik 5'te katılımcıların yarıdan fazlasının geleneksel ya da tamamlayıcı tıp kullanımı ile ilgili hekimlerini bilgilendirmedikleri görülmektedir. Katılımcıların %72,4'ü geleneksel ve tamamlayıcı tıpla ilgili yöntemler için hekime danışmanın gerekli olduğunu belirtmesine rağmen katılımcıların %74'ü geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı ile ilgili hekimini bilgilendirmemişlerdir.

Katılımcılara “Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı ile ilgili hekiminizi bilgilendirmeme sebepleriniz nelerdir?” sorusu yöneltildiğinde; katılımcıların %62’si “Anlatma ihtiyacı duymadım”, %21,1’i “Hekimin geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanıp kullanmadığımı sormadı”, %10,5’u “Hekimin geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerini kullanımımı onaylamayacağını düşünüyorum”, %2,3’ü “Hekimim geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı hakkında bilgi sahibi olmadığını düşünüyorum”, %1,2’si “Hekimin zamanını almamak için söylemedim” ve %2,9’u “diğer” sebepler olarak belirtmişlerdir.

Tablo 3: Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Kullanımının Değişkenlere Göre İlişkisi

Değişkenler			Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Kullanımı		Toplam	Değer	df	P
			Evvet	Hayır				
Cinsiyet	Erkek	Sayı	60	52	112	2,275a	1	0,13
		%	%53,6	%46,4	%100			
	Kadın	Sayı	175	108	283			
		%	%61,8	%38,2	%100			
Yaş	<25	Sayı	120	96	216	3,153a	2	0,2
		%	%55,6	%44,4	%100			
	25-35	Sayı	27	17	44			
		%	%61,4	%38,6	%100			
	35<	Sayı	89	48	137			
		%	%65	%35	%100			
Meslek	Ev hanımı	Sayı	24	9	33	9,412a	5	0,09
		%	%72,7	%27,3	%100			
	Öğrenci	Sayı	110	87	197			
		%	%55,8	%44,2	%100			
	Emekli	Sayı	19	9	28			
		%	%67,9	%32,1	%100			
	İşçi	Sayı	37	24	61			
		%	%60,7	%39,3	%100			
	Memur	Sayı	24	23	47			
		%	%51,1	%48,9	%100			
Esnaf	Sayı	14	3	17				
	%	%82,4	%17,6	%100				
Medeni Durum	Evlü	Sayı	84	43	127	5,295a	2	0,07
		%	%66,1	%33,9	%100			
	Bekâr	Sayı	143	115	258			
		%	%55,4	%44,6	%100			
	Diğer	Sayı	9	3	12			
		%	%75	%25	%100			
Öğrenim Durumu	İlkokul	Sayı	37	16	53	3,718a	5	0,59
		%	%69,8	%30,2	%100			
	Ortaokul	Sayı	11	5	16			
		%	%68,8	%31,3	%100			
	Lise	Sayı	45	31	76			
		%	%59,2	%40,8	%100			
	Önlisans	Sayı	16	11	27			
		%	%59,3	%40,7	%100			
	Lisans	Sayı	125	95	220			
		%	%56,8	%43,2	%100			

		%	%56,8	%43,2	%100			
	Lisansüstü	Sayı	2	2	4			
		%	%50	%50	%100			
İkamet	İl	Sayı	171	125	296	1,179a	2	0,55
		%	%57,8	%42,2	%100			
	İlçe	Sayı	41	22	63			
		%	%65,1	%34,9	%100			
	Köy	Sayı	20	13	33			
		%	%60,6	%39,4	%100			
Gelir Durumu (TL)	<2000	Sayı	77	56	133	1,039a	2	0,59
		%	%57,9	%42,1	%100			
	2000-3000	Sayı	62	42	104			
		%	%59,6	%40,4	%100			
	3000<	Sayı	49	44	93			
		%	%52,7	%47,3	%100			
Kronik Hastalık	Var	Sayı	42	16	58	4,932a	1	0,02 *
		%	%72,4	%27,6	%100			
	Yok	Sayı	190	144	334			
		%	%56,9	%43,1	%100			
Düzenli İlaç Kullanımı	Evet	Sayı	49	18	67	6,476a	1	0,01*
		%	%73,1	%26,9	%100			
	Hayır	Sayı	182	141	323			
		%	%56,3	%43,7	%100			
Sosyal Güvence	Bağ-kur	Sayı	40	22	62	3,868a	4	0,42
		%	%64,5	%35,5	%100			
	Emekli S.	Sayı	41	26	67			
		%	%61,2	%38,8	%100			
	Sigorta	Sayı	122	92	214			
		%	%57	%43	%100			
	Yeşil Kart	Sayı	18	7	25			
		%	%72	%28	%100			
Yok	Sayı	13	13	26				
	%	%50	%50	%100				

Tablo 3'te, katılımcıların geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanma durumu ile yaş, medeni durum, öğrenim durumu, ikamet yeri, gelir, sosyal güvence durumu gibi demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$). Katılımcıların geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı ile kronik hastalığa sahip olma ve düzenli ilaç kullanma arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$).

TARTIŞMA

Sağlık Bakanlığı'nın 2014 tarih ve 29158 sayılı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Yönetmeliğinin uygulamaya geçmesiyle birçok hekim geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemleriyle ilgili bilgi sahibi olmuş, sertifikalar almıştır. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları hekimler aracılığıyla hastanelerde ve özel polikliniklerde uygulanmaya başlamıştır.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımının araştırıldığı bu çalışmada, çalışmaya katılanların yaklaşık %60'ı daha önce geleneksel ve tamamlayıcı tıbbi kullandıklarını belirtmişlerdir. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir^{16,17,18,19,20,21,22,23}.

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların büyük çoğunluğu geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinden bitkisel yöntemleri yaygın olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmamızdan elde bulgular literatürde var olan bulguları destekler niteliktedir^{24,25,26,27}.

Bitkisel yöntemlerin ucuz olması ve herkes tarafından kolay ulaşılabilir olması bu durumun sebebi olarak düşünülebilir. Katılımcıların çoğu geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımına aile üyelerinin önerisiyle başlamışlardır. Literatürde Biçen ve arkadaşlarının kronik böbrek hastalarıyla yaptığı çalışma ve Bozkaya ve arkadaşlarının hastalar üzerindeki yaptığı çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir^{28,29}.

¹⁶TAN, Mehtap. UZUN, Özge. AKÇAY, Fathih. (2004). "Trends in Complementary and Alternative Medicine in Eastern Turkey". *Journal of Alternative & Complementary Medicine*, 10., 5., 861-865, 863.

¹⁷ÇETİN, Oya Beklân. (2007). "Eskişehir'de Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Kullanımı", *Sosyoekonomi*, 6., 6., 89-106.

¹⁸ŞİMŞEK, Burcu. YAZGAN AKSOY, Duygu. CALİK BASARAN, Nursel. TAÇ, Demet. ALBASAN, Didem, KALAYCI, Mehmet Zafer. (2017). "Mapping Traditional and Complementary Medicine in Turkey", *European Journal of Integrative Medicine* 15., 68-72

¹⁹ÖZER, Özlem, ŞANTAŞ, Fatih. YILDIRIM, Hasan Hüseyin. (2013). "An Evaluation on Levels of Knowledge, Attitude And Behavior of People At 65 Years And Above About Alternative Medicine Living In Ankara", *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 10., 1., 134-141.

²⁰SAGKAL, Tülay. DEMİRAL, Sibel. ODABAŞ, Hatice. ve ALTUNOK, Eda. (2013). "Kırsal Kesimde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemlerini Kullanma Durumları", *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 27., 1., 19-26.

²¹ÇÖL ARAZ, Nilgün. TAŞDEMİR, Hatice Serap. PARLAR KILIÇ, Serap. (2012). "Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Tıp Dışı Alternatif Ve Geleneksel Uygulamalar Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi" *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1. 4., 239-251.

²²GÜNGÖRMÜŞ, Zeynep. KIYAK, Emine. (2012). "Ağrı Yaşayan Bireylerin Tamamlayıcı Ve Tamamlayıcı Tedaviye İlişkin Bilgi, Tutum Ve Davranışlarının Değerlendirilmesi", *AĞRI*, 24., 3., 123-129.

²³RICHMOND, Jacqueline A. BAILEY, Donald E. PATEL, Keyur. JEZSİK, Janet A. MUİR, Andrew. LİN, Jr-Rung. CHOW, Shein-Chung, UZARSKÍ, Diane. MC HUTCHISON, John G., (2010) "The Use of Complementary and Alternative Medicine by Patients with Chronic Hepatitis C", *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 16., 3., 124-31.

²⁴UĞURLUER, Gamze. KARAHAN, Aktan. EDİRNE, Tamer. ve ŞAHİN, Hüseyin. Avni., (2007). "Ayaktan Kemoterapi Ünitesinde Tedavi Alan Hastaların Tamamlayıcı Ve Alternatif Tıp Uygulamalarına Başvurma Sıklığı Ve Nedenleri", *Van Tıp Dergisi*, 14., 3., 68-73.

²⁵ALGIER, Lale. A. HANOĞLU, Ziyafet. ÖZDEN Gülden. ve Kara Figen. (2005). "The Use Of Complementary And Alternative (Nonconventional) Medicine In Cancer Patients in Turkey", *European Journal of Oncology Nursing*, 9., 138-146.

²⁶TAŞ, Faruk. ÜSTÜNER, Zeki. CAN, Gülbeyaz. ERALP, Yeşim. ÇAMLICA, Hakan. BAŞARAN, Mert. KARAGÖL, Hakan. SAKAR, Burak. DIŞÇI, Rian. ve TOPUZ, Erkan. (2005). "The Prevalence and Determinants of The Use of Complementary and Alternative Medicine in Adult Turkish Cancer Patients", *Acta Oncologica*, 44., 2., 161-167.

²⁷GÖZÜM, Sebahat. TEZEL, Ayfer. KOÇ, Mehmet. (2003). "Complementary Alternative Treatments Used By Patients With Cancer in Eastern Turkey", *Cancer Nursing*, 26., 3., 230-236.

²⁸BİÇEN, Cem. KAYA, Coşkun. KARATAŞ, Ahmet. (2012). "Herbal Product Use in Patients with Chronic Kidney Disease", *Turk Neph Dial Transpl*, 21., 2., 136-140.

²⁹BOZKAYA, Özlem. Giray. AKGÜN, İnci. BİRGİ, Erdem. ÇINKOĞLU, Akın. GÖG, Kevser. ve KARADENİZ, Dilek. (2008). "Anne Babaların Çocuklarında Uyguladıkları Alternatif Tıp Yöntemleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22., 3., 129-135.

Bu durum, toplumumuzun gelenek, görenek, örf ve adetlerine bağlı bir toplum olmasından, aile içi iletişimin nesiller boyu devam etmesinden ve aile büyüklerimizin geleneksel ya da tamamlayıcı tıbbi sık kullanıyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımını yaş grupları açısından incelendiğinde; her yaş grubundaki katılımcıların yarıdan çoğunun geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullandığı görülmektedir. Bu oran, 25 yaş altı grupta %55,6, 25-35 yaş arası grupta %61,4 iken 36 yaş ve üzeri grupta %65'tir. Bu durum istatistiksel olarak anlamlı olmamasına rağmen artan yaş gruplarıyla beraber katılımcıların geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanma oranlarında artış olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, yaş ilerledikçe bireylerde ortaya çıkabilecek hastalık sayısı ve çeşidinin artmasından dolayı bireylerin tamamlayıcı çözüm yolları arayışına girmelerinden kaynaklanabileceği gibi bireylerin yaş ilerledikçe toplum içerisinde geçirmiş oldukları zaman arttığından dolayı çevrelerindeki farklı bireylerin hastalıkları nedeniyle yaşamış oldukları tecrübeler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları olabilir.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımını ile kronik hastalık arasındaki ilişki incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($P < 0.05$). Nural ve Çakmak'ın kronik hastalar ile yaptığı çalışmada, kronik hastalığa sahip bireylerin yarıdan fazlasının geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullandığı tespit edilmiştir³⁰. Oral ve arkadaşlarının aile sağlığı merkezine başvuran bireylerle yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir³¹. Amerika'da yapılan bir çalışmada da çalışmamızın bulguları ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan çalışmada kronik hastalığı olanların kronik hastalığı olmayanlara göre daha fazla geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullandığı ve özellikle eklem rahatsızlığı olan bireylerin daha fazla geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullandığı ortaya çıkmıştır³².

Kronik hastalık denildiğinde; hipertansiyon, astım, diyabet gibi genellikle ömür boyu tedavi ve takip gerektiren, komplikasyonlarla vücuttaki farklı organlara zarar verip farklı hastalıklarla birleşebilen hastalıklar akla gelmektedir. Kronik hastalığı olan katılımcıların kronik hastalığı olmayanlara göre geleneksel ve tamamlayıcı tıba daha fazla yönelmelerinin sebebi, mevcut hastalıklarının modern tıpta kesin bir tedavisinin olmaması ve sürekli ilaç kullanmalarının gerekiyor olması olabileceği gibi mevcut kronik hastalıklarına bağlı gelişen komplikasyonlarla ya da kronik hastalıklarından dolayı bağışıklık sistemlerinin zayıflaması sebebiyle geçirdikleri hastalık sayısının artması olabilir.

³⁰NURAL, Nesrin. ÇAKMAK, Seher. (2018), "Kronik Hastalığı Olan Bireylerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavileri Kullanma Durumu" Journal of Traditional Medical Complementary Therapies, 1., 1., 1-9.

³¹ORAL, Belgin. ÖZTÜRK, Ahmet. BALCI, Elçin. ve SEVİNÇ, Nergis. (2016). "Aile Sağlığı Merkezine Başvuranların Geleneksel/Alternatif Tıpla İlgili Görüşleri Ve Kullanım Durumu", TAF Prev Med Bull, 15., 2., 75-82.

³²SAYDAH, Sharon H. EBERHARDT, Mark S. (2006), "Use of Complementary and Alternative Medicine Among Adults with Chronic Diseases: United States 2002", The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 12., 8., 805-812.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanımı ile düzenli ilaç kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde ise; istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu durum, yukarıda bahsedilen yorumu destekler niteliktedir. Düzenli ilaç kullanmak zorunda olan bireyler modern tıptan kesin sonuç elde edemedikleri için geleneksel ve tamamlayıcı yöntemlere yöneliyor olabilirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz teknolojilerinin gelişimi ile birlikte modern tıp uygulamaları çok ciddi bir gelişme göstermiştir. Diğer taraftan en eski uygarlıklardan başlayarak günümüze kadar gelen ve çeşitli yollarla kuşaklararası aktarımı yapılan geleneksel tıp ile son yıllarda kamuoyunda konuşulan geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları da hastalıkların tedavisi sürecinde kendisini somut bir şekilde hissettirmektedir. Dünyada son yıllarda ciddi gelişme alanı bulan geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, resmi kurum ve kuruluşlar tarafından hukuki olarak takip edilme ve düzenleme yapılma zaruriyetini de ortaya çıkarmış ve bu yönde adımlar atılmıştır.

Türkiye’de de Sağlık Bakanlığı tarafından 2011 yılında yayınlanan yönetmelikle geleneksel ve tamamlayıcı tıp önemli bir ivme kazanmış, son yıllarda düzenlenen sertifikalı eğitimler ve kongreler ile geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinin sağlık personelinin güvenilir ellerine teslim edilmesi ve geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemlerinin hastanelerde uygulanmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır.

Sonuç olarak konuyla ilgili gözlemler ve alan çalışması sonuçları, toplum genelinde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına yönelik bir talebin olduğunu ve bu bağlamda Sağlık Bakanlığı tarafından konuyla ilgili gerçekleştirilen faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca çalışmanın örneklemindeki kısıtlılık nedeniyle konuyla ilgili farklı örneklemi içeren benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp günümüzde Sağlık Bakanlığı’nın izlediği politika gereğince sağlık personeline sertifikalı eğitimler verilerek ehil eller tarafından yapılmaya başlanmış ve daha güvenilir hale gelmiştir. Bununla birlikte geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını icra etmeyen sağlık personelinin de hastaları yönlendirebilmesi açısından geleneksel ve alternatif tıp uygulamalarının hangi durumlarda uygulanabileceği, hangi durumlarda uygulamayacağı konusunda sağlık personelinin eğitilmesinin ve hastaların uzman kişilerce radyo, televizyon programları ile geleneksel ve alternatif tıp uygulamalarının yararları ve sakıncaları açısından bilgilendirilmelerinin topluma fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda geleneksel ve alternatif tıbbın kullanımına yönelik daha farklı ve daha geniş bir örneklem ile çalışılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmî Gazete Tarihi: 2.11.2011, Resmi Gazete Sayısı: 28103 (Mükerrer).

ALGİER, Lale. A. HANOĞLU, Ziyafet. ÖZDEN Gülden. ve Kara Figen. (2005). “The Use of Complementary and Alternative (Nonconventional) Medicine in Cancer Patients in Turkey”, *European Journal of Oncology Nursing*, 9., 138–146.

Anadolu Ajansı, “30 Ülkeden 'Geleneksel Tıp' Uzmanları Türkiye'de Buluşacak”, <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/30-ulkeden-geleneksel-tip-uzmanlari-turkiyede-bulusacak-/1077911> (Erişim Tarihi:15.6.2018).

BİÇEN, Cem. KAYA, Coşkun. KARATAŞ, Ahmet. (2012). “Herbal Product Use in Patients with Chronic Kidney Disease”, *Turk Neph Dial Transpl*, 21., 2., 136-140.

BOZKAYA, Özlem. Giray. AKGÜN, İnci. BİRGİ, Erdem. ÇİNKOĞLU, Akın. GÖG, Kevser. ve KARADENİZ, Dilek. (2008). “Anne Babaların Çocuklarında Uyguladıkları Alternatif Tıp Yöntemleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22., 3., 129-135.

ÇETİN, Oya Beklân. (2007). “Eskişehir'de Tamamlayıcı ve Tamamlayıcı Tıp Kullanımı”, *Sosyoekonomi*, 6., 6., 89-106.

ÇÖL ARAZ, Nilgün. TAŞDEMİR, Hatice Serap. PARLAR KILIÇ, Serap. (2012). "Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Tıp Dışı Tamamlayıcı Ve Geleneksel Uygulamalar Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi" *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1., 4., 239-251.

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 27.10.2014, Resmi Gazete Sayısı: 29158.

GİRAY BOZKAYA, Özlem. AKGÜN, İnci. BİRGİ, Erdem. ÇİNKOĞLU, Akın. GÖG, Kevser. KARADENİZ, Dilek. (2008). “Anne Babaların Çocuklarında Uyguladıkları Tamamlayıcı Tıp Yöntemleri”, *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 22., 3., 129-135.

GÖZÜM, Sebahat. TEZEL, Ayfer. KOÇ, Mehmet. (2003). “Complementary alternative treatments used by patients with cancer in eastern Turkey”, *Cancer nursing*, 26., 3., 230-236.

GÜNGÖRMÜŞ, Zeynep. KIYAK, Emine. (2012). “Ağrı Yaşayan Bireylerin Tamamlayıcı Ve Tamamlayıcı Tedaviye İlişkin Bilgi, Tutum Ve Davranışlarının Değerlendirilmesi”, *AĞRI*, 24., 3., 123-129.

NURAL, Nesrin. ÇAKMAK, Seher. (2018), “Kronik Hastalığı Olan Bireylerin Tamamlayıcı ve Tamamlayıcı Tedavileri Kullanma Durumu” *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies*, 1., 1., 1-9.

ORAL, Belgin. ÖZTÜRK, Ahmet. BALCI, Elçin. ve SEVİNÇ, Nergis. (2016). “Aile Sağlığı Merkezine Başvuranların Geleneksel/Tamamlayıcı Tıpla İlgili Görüşleri Ve Kullanım Durumu”, *TAF Prev Med Bull*, 15., 2., 75-82.

ÖZER, Özlem, ŞANTAŞ, Fatih. YILDIRIM, Hasan Hüseyin. (2013). “An Evaluation on Levels of Knowledge, Attitude and Behavior Of People at 65 Years and Above About Alternative Medicine Living in Ankara”, *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 10., 1., 134-141.

RICHMOND, Jacqueline A. BAILEY, Donald E. PATEL, Keyur. JEZSİK, Janet A. MUİR, Andrew. LİN, Jr-Rung. CHOW, Shein-Chung, UZARSKİ, Diane. MC HUTCHİSON, John G., (2010) “The Use of Complementary and Alternative Medicine by Patients with Chronic Hepatitis C”, *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 16., 3., 124-31.

SAĞKAL, Tülay. DEMİRAL, Sibel. ODABAŞ, Hatice. ve ALTUNOK, Eda. (2013). “Kırsal Kesimde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Tamamlayıcı ve Tamamlayıcı Tedavi Yöntemlerini Kullanma Durumları”, *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 27., 1., 19-26.

Sağlık Bakanlığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı, “Geleneksel Ve Tamamlayıcı Tıp Nedir?”, <http://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html> (Erişim Tarihi: 12/06/2017).

SAYDAH, Sharon H. EBERHARDT, Mark S. (2006), “Use of Complementary and Alternative Medicine Among Adults with Chronic Diseases: United States 2002”, *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 12., 8., 805-812.

ŞİMŞEK, Burcu. YAZGAN AKSOY, Duygu. CALİK BASARAN, Nursel. TAÇ, Demet. ALBASAN, Didem, KALAYCI, Mehmet Zafer. (2017). “Mapping Traditional and Complementary Medicine in Turkey”, *European Journal of Integrative Medicine* 15., 68–72

TAN, Mehtap. UZUN, Özge. AKÇAY, Fathih. (2004). “Trends in Complementary and Alternative Medicine in Eastern Turkey”. *Journal of Alternative & Complementary Medicine*, 10., 5., 861-865.

TAŞ, Faruk. ÜSTÜNER, Zeki. CAN, Gülbeyaz. ERALP, Yeşim. ÇAMLICA, Hakan. BAŞARAN, Mert. KARAGÖL, Hakan. SAKAR, Burak. DİŞÇİ, Rian. ve TOPUZ, Erkan. (2005). “The Prevalence and Determinants of The Use of Complementary and Alternative Medicine in Adult Turkish Cancer Patients”, *Acta Oncologica*, 44., 2., 161-167.

TOKAÇ, Mahmut. (2013). “Geleneksel Tıba Akademik Yaklaşım: GETTAM”, <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Kose-Yazilari/341/Geleneksel-tibba-akademik-yaklasim-GETTAM.aspx> (Erişim Tarihi:15.6.2018).

UĞURLUER, Gamze. KARAHAN, Aktan. EDİRNE, Tamer. ve ŞAHİN, Hüseyin. Avni., (2007). “Ayaktan Kemoterapi Ünitesinde Tedavi Alan Hastaların Tamamlayıcı Ve Alternatif Tıp Uygulamalarına Başvurma Sıklığı Ve Nedenleri”, *Van Tıp Dergisi*, 14., 3., 68-73

World Health Organization, “Traditional, Complementary and Integrative Medicine”, <http://www.who.int/traditional-complementary-integrative-medicine/about/en/> (Erişim Tarihi: 15.6.2018).